

Bordás Győző

DURANCI-EST ÚJVIDÉKEN*

Ma, ugye, kedd van, s vasárnap délután, amikor ezeket a sorokat rovom, de még mindig hatása alatt annak a múlt szerda esti újvidéki tárlatmegnyitónak, amelyre többen már egy nappal korábban is eljöttek, mert napilapunk rosszul harangozta be az eseményt, másnap meg elnézést sem kért a sokakat megzavaró tévedésért.

Tárlatmegnyitó volt, de ezúttal nem képzőművész állította ki műveit, hanem kritikus, művészettörténész az általa kedvelt művészek egy-egy alkotását, az újságírás nyelvén szólva, képmagyarázatokkal.

Majd negyvenéves tapasztalatom azt mutatja, hogy a kritikusokat, történészeket nem szeretik a szerzők, és maga a közönség is csak ritkán ért egyet a szakkritikával. Így van ez, szerintem nem csak nálunk. Viszont itt, ezen a mi kis vajdasági, mondjam így, szemétdombunkon (is) van egy kivétel. Valóban kivétel, az a kritikus, történész, műértő, ne mondjam, ítésh, akinek véleményét nagyjából mindenki elfogadja, tudását tiszteli és becsüli, tárlatmegnyitói pedig egyenesen eseményszámba menőek.

Ez nem más, mint Bela Duranci, Duránci Béla, a kritikus és művészettörténész, akiről már az egykori költő, Weöres Sándor, a hatvanas években való találkozásukkor kissé mókás módon, rímbe foglalva is megírta: „A szabadkai múzeumban kitömve ül Béla Duránci, kinek szaporodnak homloka ránci. A túlsó partról Zsolnayék áthajoltak és körülszegték.”

Duránci Bélát jöttünk tehát köszönteni 75. születésnapjának előestéjén, pontosabban a műemlékvédelmi világnapon. Nem véletlenül éppen ekkor, mert ha valaki tett valamit ezen a téren a mi Vajdaságunkért, akkor az éppen ő. Egész életútja a művészettörténethez, az építészeti és képzőművészeti értékek felfedezéséhez és megmagyarázásához fűződik.

Bela Duranci immáron fél évszázaddal ezelőtt Szabadkán műemlékvédőként kezdte pályafutását, elsőként hívta föl a közvélemény figyelmét az addig alig becsült szabadkai–palicsi szecessziós épületekre, épületegyüttesekre, s fedezte fel számunkra és az egyetemes magyar építészettörténet számára

a *Komor–Jakab-palotától* kezdve a Lajta Béla tervezte épületeken és Nagy Sándor-vitrázsokon át például Raichle J. Ferenc, az apatini születésű tervező remekműveit, Nagypáti Kukac Péter festő autodidaktát, alapította többekkel az első művésztelepeket, értékelte Oláh Sándor, Balázs G. Árpád, Hangya András, Sáfrány Imre és mások festészetét, hogy aztán a hetvenes évek második felében a város, amelyben elsősorban bűvárkodott, rásüsse – ezt akkor úgy mondták – a „politikailag alkalmatlan” bélyeget. S innen a sokáig tartó kálváriája, amelyből mély meggyőződés szerint éppen a *Hid* szerkesztősége húzta ki.

A hetvenes évek második felére írható korszakban a *Hid* folyóirat hívására és buzdítására folytatni kezdte a századforduló évtizedei építészetének a tanulmányozását, s annak lezárásával meg is született a szerbül író művelődéstörténetnek az első magyar nyelven megjelent könyve: A vajdasági építészeti szecesszió, hogy aztán 1983-tól kezdve sorra jelenjenek meg képzőművészeti kisonográfiai, művelődéstörténeti jegyzetei és korszakokat átívelő képzőművészeti tanulmányai. Ma már, húsz évvel mindezek után kéziratjai eredetiben is jönnek.

A sors paradoxona, hogy könyvei, képzőművészeti kisonográfiai, az e sorok írójával közösen készített *A két Pechán* című kötete, sőt a Faragó Endréről, majd Farkas Béláról és Petrik Pálról szóló könyvei is Újvidéken a Forumnál jelentek meg, mert Szabadka nehezen felejtett. Pedig ottani „bűne” csupán az volt, hogy bunyevác–szlovák származása ellenére a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtárát szerette volna megteremteni, ott, ahol élt, s amit legjobban ismert. Ma már – ahogyan ő mondja – őszülő-kopaszodó üstökével, hál’ istennek, otthon is keblükre szorítják. Mint ahogy ezt megelőzően nemcsak itt, a Vajdaságban, hanem széles e Kárpát-medencében.

De hagyjuk a múltat, mert ma már aligha kétkli bárki is, hogy műemlékvédőként, majd művelődéstörténészként és képzőművészeti kritikusként ő az, aki kialakította valamennyiünk művészi szemléletét, ízlését, esztétikáját, akiből nemcsak sajátos világlátás, hanem világerzés is sugárzik.

Bela Duranci az elmúlt negyven-egynéhány esztendőben térben is, időben is behatárolható időszakot vizsgál, időben a tizenkilencedik század derekától napjainkig, térben pedig elsősorban a Vajdaság érdekli, de úgy, hogy a Kárpát-medencén is túltekint, amit lát, az pedig a München–Párizs, valamint a Prága–Nagybánya–Belgrád–Zágráb vonalon keresendő. S előlünk sohasem titkolta, tanítómesterei nem mások voltak, mint személyes barátai: mindenekelőtt Kondor Béla festő, Németh Lajos művészettörténész vagy éppenséggel a szerb kultúra remek ismerője, Vujicsics Sztoján. Sohasem feledi, hogy ez utóbbi nyitotta szemét arra például, milyen különleges Újvidék Duna-utcájának végén az a Vladimir Nilolić tervezte épület, a szerb püspöki palota könyvtára, amelyben a Bécs–München–Párizs lecsapódásaként megteremtett „magyaros”, azaz nyugatias szecesszió oly szerencsésen találkozik a keleties – így mondják – „ortodox”, görögkeleti szecesszióval.

Állandóan azt bizonygatta és bizonyítja, hogy a jelentős művészet nem szükségszerűen a nagy központokban alakul ki, hanem gyakran a központoktól távol, felénk, Nagybányán például vagy éppenséggel Nagybecskerekén a Streitmann-műteremben, vagy Verbászon, Pechánéknál, tehát a kísérletezésekre sokkal alkalmasabb helyeken. Számára az volt a fontos, hogy bebizonyítsa, nincs egyetemes művészettörténet az úgynevezett regionális művészettörténet nélkül. Ma már aligha jelenhet meg szakmunka vidékünkéről, amely ne hagyatkozna az ő kutatómunkájának eredményeire, legyen szó építészetről, festészetről, szellemtörténeti munkákról. Köszöntésekor minden túlzás nélkül mondhatuk: művelődés- és művészettörténetünk polihisztorja. Emlékezetesek az általa szervezett olyan kiállítások, mint amilyenek a Nagy István itteni tevékenységét bemutatók, A századforduló vajdasági képzőművészete című, a Pechánok, a Kondor-rajz, és sorolhatnánk tovább.

A felfedezésen és leíráson túl van Bela Durancinak még egy – mondjuk így, idézőjelben – még egy „műfaja”: a szóbeli közlés, a beszéd. Felénk talán senki sem tud olyan elevenen, érdekesen, ugyanakkor olyan tárgyat ismerő alaposággal beszélni képről, szoborról, épületről, mint ő. Kiállításmegnyitói – s most a sziváci Nagypáti-, az újvidéki Soldatović- és a belgrádi Glid Nándor-kiállításai jutnak az eszembe – élményszámba menőek voltak. Miért? Talán azért is, mert egy-egy műalkotás láttán seregnyi emléket és ténnyt tud ötvözni, felidézni. Szinte úgy, mintha csak kapásból, mintha mindez éppen abban a pillanatban jutott volna eszébe. De közben sorakoznak a tények, évszámok, események.

Baráti társalgáskor szokta mondani: „Figyelj ide!” – s már mutatja is, hol a Srbinović-kép fényforrása, a Hangya-kompozíció akcentusa, a Kondor-rajz indítóvonala, magyarázza, miért törik meg pont úgy a fény az ezinlemezen, ahogyan megtörik, milyen a látott ház alaprajza, a vitrázs üvege, a zsinagóga kupolája. És mindezt valami elementáris könnyedséggel teszi, de azon a csak rá jellemző szerb–bunjevác–magyar keveréknyelven, de mindig egészen pontosan megmagyarázva, ő mit és hogyan lát. Szemünket is rányitva közben. Isten éltesse hát a 75 éves Bela Durancit!

** Elhangzott 2006. február 28-án az Újvidéki Rádió Szempont című irodalmi hetilapjában, valamint május 6-án, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Délvidéki Egyesületének a vajdasági szecesszióról tartott értekezletén.*